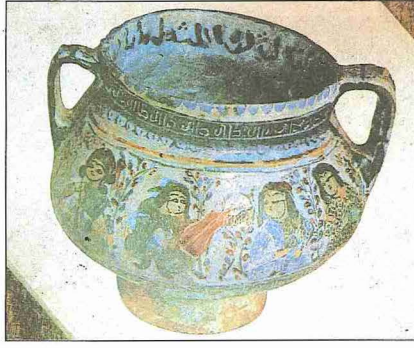

niden tanzim edilmiş ve 22 Kasım 1975 tarihinden itibaren Bursa Türk ve İslâm Eserleri Müzesi adıyla hizmete girmiştir.

On üç hücre ile üç eyvan ve bir ders-haneden oluşan medresenin giriş eyvanına bitişik sağdaki ilk hücre, Bursa'nın geleneklerine uygun biçimde hazırlanmış bir sünnet odasının görünüşünü günümüze yansıtır. Bu hücre ile eyvan arasındaki mekânlar müze idaresi tarafından büro ve depo olarak kullanılmaktadır. Bu taraftaki tavanı çini kaplı eyvanda Selçuklu ve Osmanlı dönemine ait İznik'te imal edilmiş Milet, mavi beyaz, Halic işi, Şam grubu ve Rodos işi seçkin seramik örnekleri sergilenmektedir. Eyvana bitişik hücrede Osman Sözen ve Hayali Küçük Ali'nin Karagöz-Hacivat figürleri ile mühür, saat, para ve bütün keseleri, çeşitli ağızlık, nargile, köstek ve saat örnekleri teşhir edilmektedir. Bitişikteki köşe hücrelerinde sedef ve fildişi kakma kutularla sehpa, kapı tokmağı, alem, anahtar ve kilit gibi madeni eserlerle bazı tombak eşya yer almaktadır.

Dershane sergilenen gümüş kakma insan ve hayvan figürleriyle bezenmiş Selçuklu ve Memlûklü şamdanları, şerbet kapları ve XV. yüzyıla ait bir avize müzenin en seçkin eserleri arasındadır. Süs eşyaları içinde özellikle altın ve gümüşten yapılmış kemerler, kemer tokaları, bilezikler, tepelikler, küpe ve yüzükler dikkat çekicidir. Altın, gümüş, fildişi ve sedef kakmalı tüfek, tabanca, barutluk, kılıç, yatağan, kama, topuz ve şerperlerle İran yapısı kalkan, miğfer, kılıç ve kamalar bu salondaki silâh koleksiyonunu oluşturmaktadır. Bursa işi bohçalar, yağlıklar, yazmalar, tahta yazma kâğıtları, yemeniler, uçkur, kuşak ve peşkirler ayrı bir bölüm halinde yine dershane teşhir edilmektedir.

Sol köşedeki odada fincanlar, gümüş ve telkâri fincan zarfları, lüleler, kahve değirmenleri ve tavaları ile havanlar, dibekler, şerbet ve salep güğümlerinden oluşan koleksiyon bulunmaktadır. Yandaki hücrede Türk mutfak kapları, sini, kaşık, ibrik, tabak ve kâselerle Timur döneminden kalma stilistik ejderha kulplu ve döner yivli bir kap sergilenmektedir. Bu cephedeki eyvan içinde XVIII. yüzyıl Kütahya seramikleri, gülâbdan, şekerlik, bardak, tabak, ibrikler, Beykoz işi şamdanlar ve çeşitli çeşmibûl-bûl parçaları yer almaktadır. Yeşiltürbe-

Bursa Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'ndeki eserlerden XII. yüzyıla ait minâî tekniğinde yapılmış çanak

nin kapı perdeleriyle Bursa'da dokunmuş kadife kumaşlara ait örnekler de burada sergilenmektedir. Bundan sonraki ilk hücrede dergâh eşyası şamdanlar, tepihler, müzik aletleri, şifa tasları ile çeşitli tarikatlara ait kavuklar bulunmaktadır. Bitişik hücrede yazma kitaplarla levhalar yanında Memlûk Sultanı Berkuk tarafından XIV. yüzyılda Yıldırım Bayezid'e hediye edilen nâdide bir tezhipli Kur'an-ı Kerim sergilenmektedir. Osmanlı dönemi ciltçiliğinin seçkin örnekleriyle birlikte teşhir edilen rahleler, gümüş kaplar, yazı takımları, makaslar, fenerler ve şamdanlar dikkat çekicidir.

Giriş eyvanına göre sol köşedeki hücrede havlu dokuma tezgâhı, ipek ve sim işli havlu takımları, sedef ve gümüş işli takunyalar, hamam tasları ve kıldanlar, bu hücre ile giriş arasındaki diğer iki hücrede ise çeşitli İslâm devletlerine ait altın, gümüş ve bakır sikkeler kronolojik sırayla teşhir edilmektedir. Bunlar içinde özellikle II. Bayezid'e ait nâdir bir sikke ile Hârûnürreşid'e ait bir sikke en önemlilerindendir.

Revak içindeki vitrinlerde Çanakkale seramikleri sergilenmektedir. III. Selim portreli, kalem işçiliğiyle bezenmiş bir sandık ve II. Mahmud tuğralı, kabartma süslemeli bir beşik müzeye son yıllarda kazandırılan önemli eserlerdendir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmet Önder, *The Museums of Turkey*, Ankara 1983, s. 52; Bedri Yalman, *Bursa*, İstanbul 1977, s. 26-27; a.m.f., a.e., İstanbul 1984, s. 52-54.

BEDRİ YALMAN

BURSA ULUCAMİİ

(bk. ULUCAMİ).

BURSALI AHMED

XV. yüzyıl sonları ile
XVI. yüzyıl başlarında yaşayan
bir tasvir sanatçısı.

Bursalı Şiblîzâde Ahmed Çelebi diye tanınır; doğum ve ölüm tarihleri bilinmemekte, Burusevî nisbesinden Bursalı olduğu, Çelebi lakabından da Mevlânâ soyundan geldiği anlaşılmaktadır. Fâtih devri musavvirbaşlarından Sinan Bey'in öğrencisidir. Sinan Bey, Gentile Bellini'nin tesiriyle Fâtih tarafından Venedikli ressam Mastori Paolo'nun yanına gönderilmiş ve ondan öğrendiklerini kendi öğrencilerine aktararak "şebîh" (portre) çizmekte ustalaşmalarını sağlamıştır. Böylece devrinin sayılı portre ressamlarından biri haline geldiği anlaşılan Şiblîzâde Ahmed Çelebi'den ne yazık ki günümüze intikal etmiş herhangi bir eser mevcut değildir. Hayatı hakkında bilinenler de Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Menâkıb-ı Hünervârân*'da verdiği birkaç satırlık bilgiden ibarettir.

BİBLİYOGRAFYA :

Âlî, *Menâkıb-ı Hünervârân*, s. 68.

ZAHİR GÜVEMLİ

BURSALI İSMÂİL HAKKI

(bk. İSMÂİL HAKKI BURSEVÎ).

BURSALI MEHMET TÂHİR

(1861-1925)

Osmanlı Müellifleri

adlı eserleriyle ünlü

bibliyografya ve biyografi âlimi.

22 Kasım 1861'de Bursa'da doğdu. Abdülmecid'in Hassa Alayı kumandanlarından Üsküdarlı Seyyid Mehmed Tâhir Paşa'nın torunu ve askeriyeden sağlık durumu sebebiyle ayrılmış Bursa belediye kâtibi Rifat Bey'in oğludur. Tahsiline büyük babasının ailece yerleştiği Bursa'da başladı. Mülkiye Rüşdiyesi'ni bitirince dedesi gibi asker olarak yetişmesi istendiğinden 1875'te Bursa Askerî İdaresi'ne verildi. Daha rüşdiyede okurken ayrıca Haraççioğlu Medresesi'ne devam ederek Niğdeli Hoca Ali Efendi'den hususi dersler aldı. Onun edebî ve tarihî kültür kazanmasında, tasavvuf, tarih ve edebiyatla uğraştığı gibi bir divançe teşkil edecek kadar da şiirleri bulunan babasının (*Osmanlı Müellifleri*, II/2, s. 304-306) önemli bir tesiri olmuştur. Bursalı

Tâhir bu çağlarda tasavvufa merak sarmaya başlamış, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye gönül bağlamıştı. İdâdînin ikinci sınıfında iken, 1877'de Türk-Rus savaşının başlaması üzerine gönüllü olarak tekrar ordu saflarına katılan babası Plevne'de Teliş cephesinde şehid düştü. Üstün bir başarı ile okulunu bitirerek bir şehid oğlu olmanın şevkiyle 1880 Eylülünde Harbiye'ye girdi. Harbiye sıralarında Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve tasavvuf sevgisi daha da artan Mehmed Tâhir, cuma tatillerinde İstanbul tekkelerini dolaşır ve kendisine bir mürşid ararken *Tibyânü vesâ'ili'l-hakâ'ik* müellifi Harîrîzâde'yi tanıyarak dairesine girdi, onun temsil ettiği Melâmîliği seçti. Genç yaşta ölümüne kadar (15 Eylül 1882) mürşidiyle münasebeti iki yıl sürdü. Temmuz 1883'te piyade teğmeni olarak Harbiye'den mezun olduğunda (M. Vahyî, s. 191; krş. Mehmed Esad, *Mir'ât-ı Mekteb-i Harbiye*, İstanbul 1310, s. 635) Üçüncü Ordu emrine verilerek Manastır Askerî Rüşdiyesi coğrafya hocalığına tayin edildi (23 Kasım 1883). Bunun yanında Mülkiye Rüşdiyesi ile yeni açılan Mülkiye İdâdisi'nde de tarih ve hitabet öğreten Mehmed Tâhir, yeni ve ileri bir anlayışta ders okutuşu ile dikkati çektiği kadar Melâmîlik yolundaki faaliyet ve temasları ile de çevreye kendini tanıtmıştı. Manastır'a gelişinin birinci yılında mürşidinin şeyhi Seyyid Hoca Muhammed Nûr'ü'l-Arabî el-Melâmî'yi Ustrumca'da ziyaret ederek ona biat etti. İki yıl sonraki ziyaretinde ise ondan icâzet aldı. Şeyhin vefatı sırasında (12 Ocak 1888) bölgede Melâmîliğin artık önde gelen bir siması sayılmaktaydı. Babasından ve Harîrîzâde'nin eserinden kazanılmış bir merakla burada geçmişteki mutasavvıflardan başlayıp gittikçe şair ve âlimlere de yönelen biyografi ve bibliyografya çalışmaları içine girdi. Manastır ve çevresinde yetişmiş şahsiyetler hakkında bilgiler toplamaya çalışıyor, malzeme elde edebilmek için buralardaki mezar taşlarını araştırıyordu. Yazdıklarını bazı gazete ve mecmualarda neşretmeye başlayan Mehmed Tâhir, yeni yeni uyanmakta olan Türkçü düşüncüyü benimseyerek bu görüşle 1897'de ilk eseri *Türkler'in Ulûm ve Fünûna Hizmetleri* adlı çalışmasını yayımladı.

Manastır'da on dört sene vazife gördükten sonra bir ara Üsküp Askerî Rüşdiyesi'ne nakledildi (26 Kasım 1897). Yahya Kemal, kendisini buradaki Rifâî tekkesi şeyhi Sâdeddin Efendi ve şair Eşref

Bursalı
Mehmed
Tâhir

Paşa gibi şahsiyetlerle olan sohbetlerinden tanınmaktadır (*Çocukluğum, Gençliğim, Siyâsî ve Edebî Hâtıralarım*, İstanbul 1973, s. 96). Üsküp'te bulunduğu sırada Bursalı Tâhir, burada geçirdiği uzun yıllar boyunca bıraktığı birçok hâtırası olan mürşidi Muhammed Nûr'un ihvan arasında devam eden söz ve menkıbelerini derlemeye çalıştı. Yüzbaşılıktan kolâğına yükselince bir sene bile dolmadan yeniden Manastır Askerî Rüşdiyesi'ne bu defa müdür olarak tayin edildi (26 Eylül 1898). Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye duyduğu hayranlıkla Manastır'da ikinci eseri *Terceme-i Hâl ve Fezâil-i Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî'yi* yazdı (İstanbul 1316). Kendisini ileride meydana getireceği büyük eseri *Osmanlı Müellifleri*'ne götüren ilk adım olan çalışmalarını risâle ve kitapçıklarla bir bir ortaya koymaya başlamıştı. İkinci defasında Manastır'da bir altı yıl daha geçirdikten sonra Selânik Askerî Rüşdiyesi müdürlüğüne getirildi (7 Eylül 1904) ve ertesi yıl rütbesi binbaşılığa yükseltildi. Manastır'a ilk girişinden başlayarak çevresine vatanî düşünceler telkin etmeye çalışan Bursalı Tâhir, ülke meşrutiyet idaresini getirme yolunda Üçüncü Ordu subayları arasında yaygınlaşan siyasî eğilimleri benimsemişti. Selânik'te bu bakımdan çok daha elverişli bir ortam içine girdi ve 1906 yılı Eylülünde Osmanlı Hürriyet Cemiyeti adıyla teşekkül eden gizli siyasî teşkilâta kurucu üye olarak katıldı. Yedisi subay, üçü sivil ilk on üye arasında kendisine birinci sırada yer verilmişti (Kâzım Nâmi Duru, *İttihat ve Terakki Hâtıralarım*, İstanbul 1957, s. 13; Mithat Şükrü Bleda, *İmparatorluğun Çöküşü*, İstanbul 1979, s. 21; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İstanbul 1984, I, 21-22). Üyeler arasında ilk sırada geliş, rütbece ötekilerin en büyüğü olmasındandır. Bazıları bunu Selânik'te İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluşu-

na ait bir mesele olarak gösterirler (Akçuraoğlu Yusuf, s. 368; Ahmet Bedevî Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve İttihat ve Terakki*, İstanbul 1948, s. 243; Ali Fuat Cebesoy, *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, İstanbul 1967, s. 113; A. B. Kuran başka bir eserinde ise [*İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul 1945, s. 257] onun İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne sonradan katılmış olduğunu söylemekle de ayrıca çelişkiye düşer). Bazı araştırmacıların, Bursalı Tâhir'in Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin Manastır'daki kolunda faaliyet gösterdiğini sanmaları yanlıştır (E. E. Ramsaur, *The Young Turks*, Princeton 1957, s. 114; Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul 1987, s. 62). Çünkü o bu cemiyetin var oluşundan iki yıl önce Manastır'dan ayrılmış bulunuyordu. Şam'da Vatan adıyla gizli bir siyasî cemiyet kuran Mustafa Kemal, Rumeli'de bu cemiyeti teşkilâtlandırmak, Vatan ve Hürriyet adı altında bir şubesini meydana getirmek üzere aynı yıl gizlice Selânik'e geldiğinde Osmanlı Hürriyet Cemiyeti üyeleri ve bu arada Askerî İdâdî öğrencisi iken Manastır'dan tanıdığı Bursalı Tâhir ile de temasa geçer (Ahmed Emin [Yalman], "Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa ile Bir Mülâkat", *Vakit*, nr. 1468, 10 Kânunusânî 1922). Bazılarınca ise Bursalı Tâhir ve diğer üyeler, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin varlığı bahis konusu edilmeksizin, doğrudan doğruya Mustafa Kemal'in Selânik'te kurduğu Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ne girip bir araya gelmiş gösterilmektedir ("Mustafa Kemal Paşa'nın Hayât-ı Husûsiyesi-Kendi Ağzından", *Millî Nevâsıl*, İstanbul 1922, s. 218 [Ahmed Emin'in yaptığı mülâkatın özet olarak kaleme alınmış şeklidir]; Âfet İnan, "Atatürk'ü Dinlerken; Mukaddes Tabanca", *TTK Belleten*, I/3-4, Temmuz - İlkinciteşrin 1937, s. 609-610; Ali Fuat Cebesoy, *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, s. 94). Fakat bizzat kurucularının hâtıratına göre Osmanlı Hürriyet Cemiyeti söz konusu cemiyetten ayrı ve ondan öncedir; Bursalı Tâhir de ilkin onun içinde yer almıştır (Kâzım Nâmi Duru, s. 13; Mithat Şükrü Bleda, s. 21-22). Bursalı Tâhir'in değişik bir grupla 1906'da önce Mustafa Kemal'in Selânik'te kurduğu Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ne girdiği, onun beklenen faaliyet ve tesiri gösterememesi üzerine de içindekilerin bir kısmı daha başka kimseler olan on kişilik bir grupla yine 1906 yılında Osmanlı Hürriyet Cemiyeti adında ondan sonra kurulmuş gizli cemiyette yer aldığı ileri sürülmek-

le mesele daha da karışık hale getirilmiştir (Sina Akşin, s. 59-60). Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin kuruluş tarihini Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nden daha önceye götürmek isteyen başka bir görüş daha vardır (Faik Reşit Unat, "Atatürk'ün II. Meşrutiyet İnkılabının Hazırlanmasındaki Rolüne Ait Bir Belge", *TTK Belleten*, XXVI/102, Nisan 1962, s. 339-348; Bursalı Tâhir'in mensup olduğu cemiyetin kronolojik durumu ve üyeleri hakkında daha gerçekçi bir açıklama için bk. Fethi Tevettoğlu, *Ömer Nâci*, İstanbul 1973, s. 71-72, 75, 78, 83, 90).

Siyasî tutumu ve Melâmî çevredeki faaliyetleri yüzünden Manastır'da iken daha 1895 yılında üzerine çekmeye başladığı şüpheler Selânik'te daha da artınca hakkında düzenlenen iki jurnal sonucu rüşdiye müdürlüğü vazifesine son verildi (31 Ocak 1906). Uzak bir yere sürülmekten dostlarının yardımı ile kurtulup Manisa'da Alaşehir redif alayı tabur kumandanlığına tayin edildi (10 Mart 1907). O zamana kadar askerlik hayatı hep kıta hizmeti dışında geçen Bursalı Tâhir, orada beş altı ay kaldıktan sonra İzmir'de tümen merkezinde Dîvân-ı Harb âzâlığı ve kendisine bölgede gezip çeşitli kütüphaneleri görme imkânını kazandıran tahkik memuriyetiyle görevlendirildi. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin 27 Eylül 1907'de Avrupa'daki Jön Türkler'le birleşerek Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adını almasından sonra da cemiyetin sevilen ve şeyhlik derecesine yükselmiş olduğundan arkasındaki Melâmî çevre dolayısıyla mânevî nüfuzu bulunan bir üyesi olma durumunu korudu. İzmir'den İngiliz posta memurları vasıtasıyla Selânik'teki cemiyet mensupları ile devamlı haberleşmekteydi (Hartmann, s. 177-178). Öte yandan telif çalışmalarını devam ettiren Bursalı Tâhir, burada İzmir (eski adıyla Aydın) vilâyeti yöresinde yetmişmiş müellifler hakkında mahallî araştırmalara yönelmişti.

II. Meşrutiyet'in ilânında İttihat ve Terakki Partisi'nin kendisini aday gösterdiği Bursa'dan milletvekili seçilerek 17 Aralık 1908'de açılan Meclis-i Meb'ûsan'a girdi. Mebusluğu sırasında askerî encümenin yanı sıra Harbiye Nezâreti tensikat komisyonu üyeliği ve Donanma Cemiyeti murahhaslığı gibi vazifeler üstlendi. Meşrutiyet'in gayelerini halka anlatmak için İzmir'den Konya'ya kadar olan bölgede ve Bursa'da konferanslar vermekle görevlendirildi. Ancak mizacı politik hayata yatkın olmayan Bursalı

Tâhir, partisizle bazı anlaşmazlıklar yüzünden, meclisin 1911 yılı sonunda fesih kararı ile kapanan birinci faaliyet devresinden sonra milletvekilliğinden ayrıldı, bir ifadeye göre de bir daha mebus çıkarılmadı. Milletvekilliği sırasında da adından "binbaşı" diye bahsedilmekteydi (bk. *Sırat-ı Müstakîm*, nr. 13, 6 Teşrînsani 1324, s. 201). Askerî özlük haklarını muhafaza ettiği için 27 Nisan 1911'de rütbesi gönüllü redif alayı kaymakamlığı kadrosuna yükselmişti. Bunu da Harp Dairesi Dîvân-ı Harb (Mart 1912), daha sonra Muhakemat Dairesi (Ekim 1912) üyelikleri takip etti. İkinci defa Dîvân-ı Harb üyeliği (Mart 1913) sıfatı üzerinde iken 24 Ocak 1914'te yarbaylıktan emekli oldu.

Mebuslukla İstanbul'a gelmesi, Bursalı Tâhir'i araştırmaları için yıllardan beri hasretini çektiği çalışma şartlarına ve kütüphane imkânlarına kavuşturmuştu. Epey zamandan beri hazırlığı içinde bulunduğu *Osmanlı Müellifleri* için muhtaç olduğu bibliyografya malzemesini sağlayacak zengin İstanbul kütüphaneleri artık önünde açılırken başşehirin Bağdatlı İsmail Paşa, Bayezid Umumi Kütüphanesi "hâfız-ı kütüb"ü İsmail Saib Hoca, Ali Emîrî, İbnülemin Mahmud Kemal, Ahmed Tevhid ve Fâik Reşad gibi meşhur kitap meraklıları etrafında bir dostluk çevresi bulmuştu. Daha mebusluğu sırasında çeşitli ilim ocaklarında yer almaya başlamıştı. 25 Aralık 1908'de Türk Derneği'nin bir kurucu üyesi olduğundan başka ("Bugün Türk Derneğinde Âza Bulunan Zatlar Şunlardır", *Türk Derneği*, nr. 3, 1327, s. 103-104), 1910'da kurulan Târîh-i Osmânî Encümeni'nin on dokuz kişilik "muavin âza" heyetine Bağdatlı İsmail Paşa, Ali Emîrî, Halil Edhem, Fâik Reşad gibi seçkin simalarla birlikte alındı (*TOEM*, I, nr. 1, 1 Nisan 1326, s. 8); mebusluktan ayrıldığı devrede 1914'te Türk Bilgi Derneği'nin Türkiyat koluna üye seçildi ("Türk Bilgi Derneği", *Bilgi*, nr. 6, Nisan 1330, s. 647). 1915'te de Tettebbuat-ı İslâmiyye ve Milliye Encümeni'nin, aralarında W. Thomssen, Von Lecoq, Dr. Mordtmann, Dr. Ignace Kunoş, Dr. Friedrich Giese ve Von Müller yanında Veled Çelebi, Halil Edhem, Ahmed Tevhid, Mimar Kemâleddin, Süleyman Nazif gibi isimlerin de bulunduğu on dört fahri üyesinden biri oldu (*MTM*, nr. 4, Eylül - Teşrîniyevel 1331, s. 191).

İstanbul'a gelişinden bu yana *Osmanlı Müellifleri* üzerindeki çalışmalarını

sürdürürken daha önce olduğu gibi risâle çapında kitapçıklar çıkarmasının yanı sıra, araştırmalarını II. Meşrutiyet'le birlikte geniş bir yayılım gösteren çeşitli mecmualarda ardarda yayımlamak hamlesi içine girmişti. İmzası *Sırat-ı Müstakîm*, *Sebilürreşâd*, *Ceride-i Sûfiyye*, *Kelime-i Tayyibe*, *Türk Derneği*, *Türk Yurdu*, *Bilgi Mecmuası*, *İslâm Mecmuası*, *Kırım Mecmuası* gibi dergilerde çoğunluğu biyografi konusu etrafındaki yazılarla sık sık görülmekteydi.

Üzerinde daha Dîvân-ı Harb üyeliği gibi askerî bir vazife bulunmakta iken 1913 yılında Evkaf Nezâreti'nce kendisinin başkanlığında, Kilisli Rifat ve Amasya Tarihi müellifi Hüseyin Hüsameddin'in yer aldığı bir heyetle, İstanbul'daki vakıf kütüphanelerini teftiş etmek ve ehemmiyetli yazmaları seçip ayırmak, tek veya müellif hattı nüshaları tesbit etmekle görevlendirilmesi, kendisine on binlerce yazma eseri elden geçirmek gibi bir imkân sağladı. Bu heyetin az zamanda ardarda hazine değerinde eserleri meydana çıkarışı ve faaliyeti ilim muhitinde heyecan uyandırmaktaydı (Köprülüzâde Mehmed Fuad, "Mesâil-i Fikriyye", *Tasvir-i Efkar*, nr. 861, 1 Şevval 1331-21 Ağustos 1329; a.mlf., "Kütüphanelerimiz", *Tasvir-i Efkar*, nr. 813, 7 Şaban 1331-29 Haziran 1329). Bir buçuk yıl kadar süren bu hizmetten sonra Bursalı Tâhir Topkapı Sarayı Kütüphanesi müdürlüğüne getirildi.

Yirmi yıllık bir çalışmadan sonra I. Dünya Savaşı sırasında (1915) *Osmanlı Müellifleri*'nin ilk cildini ortaya koyan Bursalı Tâhir'in, hayatının son yıllarına doğru sağlığı gittikçe bozulduğundan yazıları artık dergilerde görülmez olmuştu. "Oymacılık ve Bursalı Oymacı Fahrî" adlı makalesi (*YM*, nr. 75, 1 Mayıs 1339-1923, s. 181-182) son yazılarından biridir. Kitabının II. cildinin ikinci kısmının baskısı yapılırken (1922) hasta bulunan müellif, III. ve sonuncu cildin baskısında yine rahatsızdı ve geçim sıkıntısı içine de düşmüştü. Ortada resmî bir merci bulunmadığından kendisinin karşılamak mecburiyetinde kaldığı baskı masraflarının yükü altından kalkmaya çalıştığı II. cildin ikinci kısmından Mustafa Kemal Paşa bir yardım olmak üzere büyük zaferi takip eden günlerde 500 nüsha satın almıştı (Ali Kemalî Aksüt, *Profesör Mehmet Ali Aynî. Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1944, s. 466-467). Bursalı Tâhir Zeynep Kâmil Hastahanesi'nde tedavi altına alınmışken 28 Ekim 1925'te vefat etti ve

ertesi perşembe günü ikindi namazından sonra Üsküdar'da Aziz Mahmud Hüdayî Dergâhı hazîresinde toprağa verildi (*Cumhuriyet*, nr. 25, 10 Rebûlâhîr 1344 - 29 Teşrînîevvel 1341-1925). Burada bulunan ilân şeklindeki haber dışında günün gazetelerinde ölüm haberine yer bile verilmeyen Bursalı Tâhîr'in mezarı taşsız kalmıştır. Hayatı ile ilgili milâdî tarihlerin birçok yerde, hicrî ve rûmîyi ayırt edememek dolayısıyla yanlış gösterilmesinin yanı sıra ölümü için de hicrî 1343 tarihinden başka milâdîsini hep 1924 veya 1926 gibi ya bir yıl öncesine yahut da bir yıl sonrasına götüren rakamlar kaydedilmiştir. Hatta 1929'da ve Bursa'da öldüğü söylenmiştir (meselâ bk. Akçuraoglu Yusuf, s. 369). Yıllar boyu cömertlikle bahsettiği bibliyografya bilgisinden faydalanan çevrelerce terk edilip son zamanlarında kendi köşesinde unutulmuş bir adam gibi yaşayan Bursalı Tâhîr'in ölümü ardından yazılan bir yazıda ("Acıklı Bir Zıyâ", *TY*, 15. yıl, III/14, Teşrînîsânî 1925, s. 235-236), onun hayatı ve eserleri hakkında yayımlanmak üzere yetkili bir kaleminden çıkacak bir inceleme için yapılan bir çağrı günümüze kadar cevapsız kalmıştır. Hayatını Türklüğün ilim, fikir ve sanatta yetiştirdiklerini araştırıp tanıtmaya adanmış ve bir devrin kendisini "Türkler'in en büyük kitâbiyat âlimi", "Osmanlılar'ın yegâne kitâbiyat mütehasısı" diye yücelttiği bu insan *Türk Ansiklopedisi*'nde ancak çeyrek sütunluk bir yer bulabilmiştir.

Bursalı Tâhîr memleketimizde biyografi, özellikle bibliyografya çalışmalarının değer ve genişlik kazanmasında öncü olmuş bir araştırmacıdır. Bu saha onun yazılarının etrafında devamlı döndüğü bir merkez olmuştur. Millî geçmişle ilgili çalışmaların çok basit ve verimsiz bulunduğu bir çağda onu unutulmuş ve bilinmeyen tarafları ile meydana çıkarıp tanıttıkları seviyeli eserlere ulaşabilmek için yapılacak ilk işin sağlam ve zengin bir bibliyografya zemini hazırlamak olduğunu görmüş, gayretlerini o yönde sürdürerek bu ön plandaki ihtiyaca cevap vermek istemiştir. Kendi çalışmalarını henüz ortaya çıkmadan önce Ahmed Midhat Efendi ve Ahmed Muhtar'ın (Paşa) ehemmiyet ve faydasına dikkat çektikleri bibliyografya işini dava edinip ömrünün sonuna kadar yorulmaksızın sebat ve verimlilikle yürütmeyi başaran o olmuştur. Bizde bibliyograf yetiştirmiş olmadığından bahseden Ahmed Midhat'ın habersiz kalınmış ve gecikilmiş bir saha

olarak gördüğü bibliyografya ilmi için artık adım atılması hakkındaki beklentisi ("Bibliyografya", *Tercümân-ı Hakikat*, nr. 4837, 12 Safer 1312 - 2 Ağustos 1310 - 14 Ağustos 1894; aynı yazı için ayrıca bk. Ahmed Cevdet, "Tercümân-ı Hakikat'ı Tezyin Eden Bir Bahs-i İlmî", *İkdam*, nr. 14, 13 Safer 1312 - 3 Ağustos 1310; *Ma'lûmat*, nr. 25, 14 Safer 1312 - 4 Ağustos 1310) gerçek yankı ve karşılığını Bursalı Tâhîr'de bulur. Bursalı Tâhîr'in bibliyografya ilminin önemi, sağladığı hizmet ve fayda üzerindeki görüşlerinin en toplu ifadesini, bu yoldaki çalışmaları yekûn tutmaya başladığı sırada yayımladığı bir yazısında vermektedir ("İlm-i Ahvâl-i Kütüb-Bibliyografi", *Hüdâvendigâr* gazetesinin kitap şeklinde donanma özel sayısı, Bursa 1325 [1910], s. 36-42).

Bursalı Tâhîr biyografi ve bibliyografya araştırmalarını birbirinden ayırmamış, birini ötekiniin tamamlayıcısı bir iş olarak ele almıştır. Çalışmalarına başladığı çağda Muallim Nâci, Fâik Reşad gibi kalemlerde harcılaem bir iki eserden derleme ve nakilde bulunmak seviyesinde kalan biyografi yazıcılığına, ikinci, üçüncü elden bilgiler ve hal tercümesi diye birtakım anekdotlarla yetinmek yerine konu edinilen müelliflerin doğrudan doğruya kendi eserleriyle temastan, kütüphaneleri dolaşıp çok kitap görmekten kazanılma bir muhteva getirir. Engin bilgisini yazıya dökmekten uzak kalmış İsmail Saib Hoca'nın yanı sıra Bağdatlı İsmâil Paşa, Ali Emîrî, İbnülemin gibi bibliyografya ve biyografi mütehasısları yazı ve çalışmaları ile henüz ortaya çıkmamışlarken Bursalı Tâhîr kendisini *Osmanlı Müellifleri*'ne götürecekt deneme ve risâleleriyle bu sahaya daha ciddi muhtevalı örnekler getiren ilk adımları atmaktaydı. Bursalı Tâhîr, eski hal tercümesi kaynaklarında müelliflerin daha çok hayatları ile ilgili anekdot, menkıbe kabilinden taraflara bakılıp eserlerine ise azıcık dokunulduğundan söz ederek kendisinin hal tercümelerini kısa tutup bunun yerine o müelliflerin asıl fikrî ve ilmî meziyet ve hizmetlerini görmeyi mümkün kılacak olan eserlerini tesbit ve belirtmeye değer verdiğini ehemmiyetle ifade eder (*Meşâyih-i Osmâniyyeden Sekiz Zâtın Terâcim-i Ahvâlî*, İstanbul 1318, s. 4-6; *Ulemâ-yı Osmâniyyeden Altı Zâtın Terceme-i Hâli*, İstanbul 1321, s. 5-6). Geçmişteki müelliflerin doğum ve ölüm tarihleriyle eserlerinin isim ve sayıları hakkında en basit ve umumi bilgilerin yok denecek ka-

dar az yahut hatalarla dolu olduğunu gördüğünden tafsilâta, derinleşmeye gitmeden her şeyden önce bu basit ve fakat ihmal edilemez çerçeveyi teşkil ve tesbite dikkat göstermiştir.

Onun biyografi çalışmalarında, eser bırakmış eski Türk müelliflerini unutmaktan kurtarıp günümüze tanıtmak kadar, çeşitli sahalarla yetiştirdiği müellifler ve bunların eserleriyle Türklüğün ilim, tefekkür ve edebiyata olan hizmetlerini, İslâm medeniyetine neler kazandırdığını göstermek düşüncesi hâkimdir.

Bibliyografya bilgisini, bir milletin fikrî ve mânevî sahada ne gibi ve ne ölçüde eser ortaya koymuş olduğunu tesbit suretiyle o milletin kültür seviyesinin ölçüsünü veren bir ilim kabul eden Bursalı Tâhîr bu görüşe bağlı olarak millî bibliyografya fikrini ortaya atmış, bizdeki ihtiyaçların en büyüğünün bu istikamette bir Osmanlı bibliyografyası meydana getirmek olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Böyle bir bilgi disiplininin mahrum oluşumuzun ilmî ve fikrî sahadaki eserlerimizin zayıf kalması neticesini doğurduğuna, araştırmaya heves gösteren kabiliyetli kimseleri de onun kılavuzluğunu bulamayışları dolayısıyla kabiliyetleri nisbetinde bir gelişme elde etmekten alıkoyduğuna önemle dikkati çekmek ister. İleri seviyeli ilmî araştırmalara ancak disiplinli bir bibliyografya bilgisiyle ulaşılabilceğini belirtir.

Türkler'in fikir ve kültür hayatındaki faaliyetlerinin maddî şahit ve delilleri demek olan eserleri ve bunları yazarları bulup tesbit etmek gayesi peşinde Bursalı Tâhîr, önce Rumeli'de Manastır, Kosova ve Selânik'ten başlayarak daha sonra Aydın, İzmir, Manisa, Bursa, Konya ve nihayet İstanbul kütüphanelerini dolaşıp bir bir elden geçirmiş, hayatının yıllarını, yorulmak ve usanmak bilmez bir gayretle, isim ve varlıkları ortadan silinmiş nice eser ve müellifi unutulmuşluktan kurtarma gibi bir hizmete vermiştir. Osmanlı Türkçesi'nin gramerini yazmış ilk Türk müellifi sıfatını taşıyan Bergamalı Kadri ve eseri *Müeyyiretü'l-ülûm*'u ilim dünyasına tanıttığı ve yeniden kazandırması bundan bir örnektir. Bunun gibi topladığı yazma nâdide eserleri hiçbir karşılık gözetmeden ilgili kimselerin istifadesine açmaktan zevk almış, umuma açık kütüphanelere hem faydalanımları, hem de kayba uğramaktan kurtulmaları için hediye etmiştir. Manastır'da İshakiye, Bursa'da Ulu-cami ve Üsküdar'da Aziz Mahmud Efen-

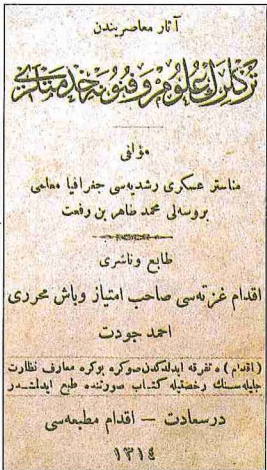
di, Nasûhî Efendi Dergâhı kütüphalelerine armağan ettiği değerli kitaplar vardır. Hele Aziz Mahmud Hüdâyî Dergâhı'nın kütüphanesine onu ihya edercesine hizmeti geçmiştir. Elde ettiği kitapları herkese gösteren, bildiklerini araştırmacılara ve özellikle yeni yetişmekte olanlara söyleyip aktarmaktan zevk alan Bursalı Tâhir, İstanbul'a gelişinden bu yana şahsî kütüphanelerde aranan, daima bilgisine başvurulmuş bir ilim noktası olmuştu. Sürdüğü yorulmak bilmez gayretleri dolayısıyla sağlığında gençliğe Türk azminin bir örneği olarak gösterilmiştir. Hayatının her yönü ve kimseye boyun eğmez karakteriyle bir fazilet ve ahlâk timsali sayılan Bursalı Tâhir'in kendisini tanıyanlarca zaman zaman temas edilen çeşitli meziyetleriyle ayrıca bir portresi verilmiştir (İşehbenderzâde Ahmed Hilmi, "Muhterem Sîmâlar", *Hikmet*, nr. 27, 16 Şevvâl 1328 - 7 Teşrînievvel 1326 - 20 Teşrînievvel 1910).

Eserleri. 1. Türkler'in Ulûm ve Fünûna Hizmetleri (İstanbul 1314). Kendisini yayın âlemine sokan bu araştırması, uyandırdığı akislerle Bursalı Tâhir'in adını daha ilk adımda şöhret haline getiren bir eser olmuştur. Medeniyete büyük hizmetleri dokunmuş en ünlü İslâm âlim ve mütefekkirlerinin büyük bir kısmının Türk olduğunu öne süren bu küçük kitap, geniş bakış getiren önsözü ile birlikte âdeta bir ufuk açmıştı. Akın yapmak ve kılıç kullanmaktan başka kendisine bir sıfat tanınmak istenmeyen Türklüğün henüz medenî hüviyeti hakkında zihinlerde belirli bir fikir yokken, eserlerini Arapça ve Farsça yazdıkları için Arap ve Acem kabul ve zannolunagelen Fârâbî, Zemahşerî, İbn Sînâ, Cevherî, Buhârî, Tirmizî, Hakîm Senâî, Şevket-i Buhârî, Emîr Hüsrev-i Dihlevî gibi nice İs-

lâm ünlüsünün aslında Türk olduklarını ileri sürmek suretiyle kendi içinden yetişmiş fakihleri, filologları, filozofları, ri-yaziyeci, astronom, tabip, tabiat âlimleri, kimyacıları ile Türkler'in İslâm medeniyetinde nasıl yükseltici bir rol sahibi bulunduklarını gösteren eser hayretle karışık bir hayranlıkla karşılanmıştı. İsmi yeni duyuran müellif, İslâm medeniyetine hizmet edenlerin yarısı değilse bile en aşağı üçte birinin kesin surette Türklüklerinin sabit bulunduğu, hele tefsir, hadis, fıkıh, kelâm gibi İslâmî ilimler sahasında eserler ortaya koymuş büyük müelliflerin hemen yarısının künyeleri ve yetiştikleri çevre bakımından Türklüklerinin açıkça meydanda olduğuna ehemmiyetle işaret etmekteydi. Kendinden önce Ali Suâvî'de daha küçük çapta ifadesini bulan (Ali Suâvî, "Türkler'in Mesâî-i Zihniyyeleri", *Ulûm Gazetesi*, Paris, nr. 8, 22 Rebûlâhîr 1286, s. 1-18), fakat yaygınlaşmadan kalan bu görüşü çok daha zenginleştirip delillendiren Bursalı Tâhir, sadece Osmanlı sahası ötesi ve öncesi Türk müelliflerini söz konusu ettiği eserinde, İran'ın Horasan bölgesinin ve Azerbaycan'ın etnik ve kültür yapısı yönünden Türk karakterine dikkat çekerek bu bölgeden yetişen ilim ve sanat adamlarının hemen hepsinin Türk, kısmen de Türk himayesine girmiş yabancılar olması gerektiğine kuvvetli bir sezgi ile parmak basar. Onun, Türkler'i cahil ve medeniyetten uzak bir kavim olarak görmek isteyen garazkâr görüşleri çürütme gayesiyle, bugün artık umuma mal olmuş bu gerçekleri henüz bundan tamamen habersiz bulunan bir çağ ve ortamda dile getiren bu araştırması, Türkcülük cereyanına tesiri bakımından eserlerinin en önemli rolü oynayan sayılmıştır. Onun, kuvvetli bir rûknü olarak İslâm medeniyetinin yükselmesindeki tesir ve hisselelerini göstermek suretiyle Türkler'in mâzileriyle övünmelerine hizmet ettiği kabul edilmektedir. 163 müellifin kısaca hal tercümeleriyle eserlerinin isimlerini veren bu çalışma önce gazetede tefrika şeklinde yayımlanmış (*İkdam*, nr. 794, 25 Rebûlâhîr 1314 - 21 Eylül 1312 - 3 Teşrînievvel 1896, nr. 795, 799, 801, 803, 804, 6 Cemâziyelevvel 1314 - 1 Teşrînievvel 1312 - 13 Teşrînievvel 1896), gördüğü ilgi dolayısıyla 1897'de kitap haline konulduğu gibi II. Meşrutiyet'ten sonra da bazı küçük ilâvelerle Türk Derneği'nin ilk kitabı olarak yeniden basılmıştır (İstanbul 1327).

2. Terceme-i Hâl ve Fezâil-i Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî (İstanbul 1316).

Müellifin bu kitapçığı alelâde bir hal tercümesi olmaktan öteye İbnü'l-Arabî'yi hakkındaki yanlış zanlara karşı müdafaa ve yüceltme gayesini de taşır. Risâlede ayrıca ona ait gösterilen 439 telif ile *Fuşûşü'l-hikem*'e yapılmış şerhlerin de tam mevcudu belirtilmeye çalışılmıştır. Aranan bir eser olduğundan 1329'da (1911) yeniden basılmış, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin neslinden şeyh Muhammed Receb Hilmi Efendi'nin *el-Burhânü'l-ezher fî menâkıbî's-Şeyhî'l-Ekber* (Kahire 1326) adlı kitabının sonuna bazı notlar ilâvesiyle ek olarak aynen alınmıştır. **3. Kibâr-ı Meşâyih ve Ulemâdan On İki Zâtın Terâcim-i Ahvâli** (İstanbul 1316). Daha önce makale olarak yayımladığı bazı hal tercümelerini bir araya getiren bu risâlede ağırlık mutasavvıflardadır. En başta Muhyiddin İbnü'l-Arabî'yi bir kere daha ele aldıktan sonra sırasıyla Sadreddin Konevî, Abdurrahman-ı Bis-tâmî, Cemâl-i Halvetî, Sofyâli Bâlî, Aziz Mahmud Hüdâyî, Niyâzî-i Mısıri, Bursalı İsmâil Hakkı, Karabaş Velî, Salâhî Uşşâkî ile kendisinin müşridi Harîrîzâde'nin hal tercümelerini verir. Söz konusu edilen tek âlim ise *İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn ve Kâmûs* şârihi Seyyid Murtazâ ez-Zebîdî'dir. **4. Meşâyih-i Osmâniyye'den Sekiz Zâtın Terâcim-i Ahvâli** (İstanbul 1318). Çoğu evliyadan sayılmış mutasavvıfların buradaki hal tercümelerinde, hep yapıldığı gibi onların keramet ve menkibelerini sıralamak yerine, kendilerinin fikrî ve mânevî yüceliklerini gösterecek eserlerini tanıtmaya yolunu seçtiğini söyleyen Bursalı Tâhir Şemseddin Sivâsî, Bosnalı Ali Dede, İznikli Ali Çelebi, İsmâil Ankaravî, Abdullah Bosnevî, Abdülahad Nûrî, Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin ve Bursalı Gazzîzâde Abdüllatif hakkında bilgi verir. Risâlede aynı zamanda bunların dışında başka şahısların hayat ve eserlerine dair notlar da vardır. **5. Ulemâ-yı Osmâniyye'den Altı Zâtın Terceme-i Hâli** (İstanbul 1321). Din âlimlerinden Muhammed Muhyiddin Kâfiyeci, Kemâleddin İbrâhim Dede Cöngî, Birgivî Mehmed, Mehmed Aysî, Yûsufzâde Abdullah Hilmi Efendi, Mehmed Ebû Saîd el-Hâdimî'nin hal tercümelerini içine alan bu risâlenin önsözünde eski hal tercümesi eserleri hakkındaki tenkidî görüşlerini belirtir. Doğu'da ve Batı'da yazılan hal tercümesi kitaplarındaki zihniyet farkına işaret ederek biyograficilikte kendisinin eskilerden ayrılan tutumunu açıklar. **6. Müverrihîn-i Osmâniyye'den Âlî ve Kâtib Çelebi'nin Terceme-i Halleri** (Se-

*Türkler'in
Ulûm ve
Fünûna
Hizmetleri'nin
kapağı
(İstanbul 1314)*

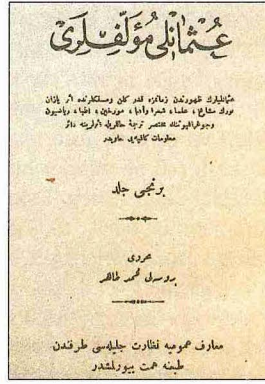
lânîk 1322). Bursalı Tâhîr'in Selânîk'te gerçekleştirebildiği tek çalışma olan bu küçük eseri, şöhretlerine rağmen ihmale uğramış bu iki tarihçinin biyografilerini işlemeye ilk ciddi adımı atmış, her ikisi üzerinde başlayacak çalışmalara öncü olmuştur. Sonunda Kâtib Çelebi'nin eserleriyle *Keşfü'z-zunûn*'a yapılan zeyillerin izahlı bir listesi ve Bağdatlı İsmâîl Paşa'nın kendi zeyli hakkında bir notundan başka Osmanlı müelliflerinin Batı dillerine tercüme edilmiş kırk dört eserinin de bir listesi verilmektedir. 7. *Aydın Vilâyetine Mensup Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâlî* (İzmir 1324). Eski idarî teşkilâtta kendisiyle birlikte bugünkü İzmir, Manisa, Denizli ve Muğla (Menteşe) vilâyetlerini içine alan Aydın ilinde doğmuş veya ölmüş 139 müellifin hal tercümelerini bir araya getiren kitap, Bursalı Tâhîr'in *Osmanlı Müellifleri*'nden önce nisbeten en hacimli çalışması durumundadır. Müellifler oradakine benzer bir tasnifle mesleklerine göre beş ayrı bölüme ayrılmışlardır. Eserde mezar taşları üzerinde ve yöre kütüphanelerinde yapılmış mahallî araştırmalardan elde edilme, başka kaynaklarda bulunmayan orijinal bilgiler yer almaktadır. 8. *Delîlû't-tefâsîr. İlm-i Tefsîr ve Müfredât-ı Kur'ân'a Dâir Ma'lûmât-ı İcmâliyye* (İstanbul 1324). Bursalı Tâhîr'in milletvekilliği devresinin ilk eseri olan bu çalışma tefsir ilminin tarif, gaye ve tasnifinden başlayarak Kur'an ilimlerinin taksi miyle Kur'an-ı Kerim'in harf, kelime, süre ve âyet sayısından sürelerin nüzul itibariyle yer alış ve tertibindeki sırlara kadar çeşitli meseleleri çok özlü bir şekilde açıkladıktan başka (s. 3-38), asırlar boyunca meydana getirilmiş Kur'an tefsirlerinin uzunca bir bibliyografik listesini verir (s. 39-63). Ayrıca Kur'an-ı Kerim için tertiplenen lugatlar da gösterilmiştir (s. 22-23). Gördüğü geniş ilgi dolayısıyla eserin hemen ikinci bir basımını daha yapılmıştır (İstanbul 1325). 9. *Ahlâk Kitaplarımız* (İstanbul 1325). Bu risâle, Osmanlı-Türk müelliflerinin hal tercümelerini incelemek yanında belirli saha ve konularda ortaya konulmuş eserlerin toplu bibliyografyalarını da meydana getirmeye çalışan Bursalı Tâhîr'in, makaleleri ve eserleri içinde verdiği geniş not veya ekler dışında bu vadideki ilk müstakil kitabıdır. Burada Hz. Muhammed'in ahlâkla ilgili hadislerini ele alan bir girişten sonra Osmanlı kalem erbabının her ilimde olduğu gibi ahlâk sa-

hasında da eserler yazmaya önem verdiklerini belirterek bunlardan 108'inin müellifleriyle birlikte toplu bir bibliyografik listesini düzenler; yakın devir müellifleri ve çağdaş yazarların bu yolda telif ve tercüme eserlerinin de ayrıca bir listesini ekler. Önce "Eski ve Yeni Ahlâk Kitaplarımız" adıyla 1908'de tefrika edilen (*Sırât-ı Müstakîm*, nr. 13, 24 Şevval 1326 - 6 Teşrînisânî 1324, s. 201-203; nr. 15, 9 Zilkade 1326 - 20 Teşrînisânî 1324, s. 229-232) bu çalışmaya kitap şeklinde basılırken muhtelif ilâveler yapmıştır. 10. *Müntehabât-ı Mesârî' ve Ebyât* (İstanbul 1328). Türk şiirinin asırlar içinden gelen çoğu darbimesel hükmüne girmiş, sehl-i mümteni derecesinde erişilmesi güç, hikmetli ifade güzelliğini taşıyan mısra ve beyitlerini derleyen oldukça hacimli bir eserdir. Kendisinin belirttiği üzere tezkireler, hal tercümesi kitapları ile eski ve yeni çeşitli müntehabat mecmualarından başka 100'ü aşkın divanın taranmasıyla meydana gelen bu antoloji, bir araya getirdiği seçme sözleri kafiyelerine göre sıraladığından, aynı zamanda arandıklarında kimin tarafından söylendiğinin bulunmasına hizmet eden bir kılavuz durumundadır. Seçtiği mısra ve beyitlerin bazılarının gerçek sahiplerini tesbitte karşılaştığı zorlukları belirten müellif, sınırlı imkânlar içinde meydana geldiğini belli etmek için eserinin kapağına, basımından on beş yıl önce Manastır'da hazırladığına dair bir kayıt düşmek ihtiyacını duyar. Halk şiirine açılmayan eserin Farsça'dan seçmeleri içine alacağından bahsettiği II. cildi ise gerçekleştirmemiştir. 11. *Nazar-ı İslâm'da Fakr* (İstanbul 1330). Yazılışından on yedi yıl sonra yayımlayabildiği bu kitapçık Bursalı Tâhîr'in mutasavvıf yönünü aksettiren çalışmalarından biridir. Risâlede bilinen "yoksulluk" mânasından öteye tasavvufta mal varlığından ve dünya nimetlerinden vazgeçerek az ile yetinme, insanı maddî kayıtlardan sıyrılmak suretiyle "fenâfillâh" mertebesine ulaştıran bir hal mânasını ifade eden fakr sözü hakkında hadisler arasındaki zâhîrî fark meselesi, filolojik açıklamalar ve büyük mutasavvıfların şerhlerinde belirttikleri görüşlerle aydınlığa kavuşmaktadır. 12. *Hacı Bayrâm-ı Velî* (İstanbul 1329, 1331, 1341/1925). Bursalı Tâhîr'in, Melâmîlik'teki yerinden ve ayrıca eser veya şiirlerine mürsidi Harîrîzâde ve Muhammed Nûr'ül-Arabî'nin yazdıkları şerhlerden gelen bir ilgi ile kaleme aldığı bu küçük risâle, kendisine gelinceye kadar

hakkında yazılanlar içinde Hacı Bayrâm-ı Velî'nin hayatını ve şahsiyetini en geniş şekilde ele alan bir çalışma olmuştur. Daha sonra ona dair hazırladığı geniş monografide Mehmet Ali Aynî de bu çalışmadan faydalanmıştır (krş. *Hacı Bayrâm-ı Velî*, İstanbul 1343, s. 50). 13. *Mevlânâ eş-Şeyh İsmâîl Hakkı el-Celvetî (Kuddise Sırruhû) Hazretlerinin Muhtasaran Terceme-i Halleriyle Matbû ve Gayr-i Matbû Âsârını Hâvî Risâledir* (İstanbul 1329). Bu dokuz sayfalık risâle Bursalı İsmâîl Hakkı'ya dair *Osmanlı Müellifleri*'ndeki (I, 28-32) hal tercümesi maddesinin daha farklı ve daha geniş görünen şeklidir. Bursalı Tâhîr'in, eserleri hakkında kendisinin tertip ettiği listelerle Mualim Vahyî'nin listesinde adı zikredilmektedir. Mehmet Ali Aynî baskı tarihini 1920 olarak gösteriyor (*İsmâîl Hakkı. Philosophe Mystique 1653-1725*, Paris 1933, s. 97). 14. *Kâtib Çelebi* (İstanbul 1331). Selânîk'te iken Gelibolulu Mustafa Âlî ile birlikte hal tercümesini yazdığı Kâtib Çelebi'yi, daha sonra İstanbul'a gelince buranın zengin kütüphane imkânları sayesinde çok daha iyi inceleme fırsatını elde eden Bursalı Tâhîr, bu defa bütünü kendisine tahsis ettiği bu çalışmada konuyu ötekinden değişik bir tertipte ve yeni bilgilerle daha etraflı bir şekilde ele almıştır. Özellikle Kâtib Çelebi'nin eserleri hakkında verdiği bilgileri ilkiyle mukayese edilemeyecek derecede geliştirmiş, yetersiz ve yanlış taraflarını gidermiştir. Meselâ Şehrîzâde Mehmed Said'in Hâlis Efendi'nin özel kütüphanesindeki *Târih-i Nevpeyda*'sından istifade ederek birincide habersiz kaldığı Kâtib Çelebi'nin dört eserini daha tesbit etmiş, buna karşılık ona ait olduğu şüpheli *Kānunnâme-i Teşrifât* adındaki eseri listeden çıkarmıştır. *Keşfü'z-zunûn* zeyilleri hakkında yaptığı bibliyografik listeye başka eserler kattığı gibi diğer çalışmalarında da olduğu üzere *Takvîmü't-tevârih*'e yapılmış zeyillerle *Cihannümâ* yolunda yazılmış coğrafi eserler için de bibliyografik cetveller ilâve etmiştir. Son zamanlarda Kâtib Çelebi ile ilgili çalışmalarda, aradaki farkın bilinmemesi yüzünden bu yenisi yerine daha öncekinin kullanıldığı göze çarpmaktadır. Bursalı Tâhîr'in bu küçük kitabı yayın âlemine çıktığında, "Kâtib Çelebi'nin yüksek ilmî şahsiyetini delillerle ortaya koyan ve eserleri hakkında en mükemmel ve doğru bilgiyi veren bir eser" olarak karşılanmıştır (Köprülüzâde Mehmed Fuad, "Kâtib Çelebi", *Tasvir-i*

Efkâr, nr. 781, 3 Receb 1331 - 26 Mayıs 1329 - 8 Haziran 1913). 15. *Siyasete Mûteallik Âsâr-ı İslâmiyye* (İstanbul 1332). Millet olarak geçmiş asırlarda siyaset, idare ve içtimaiyata dair eserler ortaya koyamamış olduğumuzu iddia eden görüğe karşı kaleme aldığı bu bibliyografya çalışmasında Bursalı Tâhîr, sanılan aksine bu vadede ne kadar zengin bir kitap servetine sahip olduğumuzu anlatır; basılmadıkları için varlıklarından habersiz kalınmış bu eserlerin göz dolduran bir bibliyografik tablosunu, bunların bulundukları kütüphaneleri de belirtmek suretiyle göz önüne serer. Araştırmasında telif ve tercüme olarak tesbit ettiği eser sayısı 172'dir. Kitap aynı adla ilkin *Sebîlürreşâd*'da yayımlanmıştır (IX, nr. 231, 31 Kânunusânî 1328, s. 400-401; nr. 238, 21 Mart 1329, s. 69). 16. *Menâkıb-ı Harb* (İstanbul 1333). Balkan Harbi'ne girmemiz vesilesiyle önce "Osmanlı Menâkıb-ı Harbiyyesinden Bir Nebze" (*Sebîlürreşâd*, IX, nr. 217-219, 18 Teşrinievvel 1328-1 Teşrinisânî 1328, s. 165-166, 186-187, 202; nr. 223, 6 Kânunuevvel 1328, s. 267) ve "Fezâil-i Cihâd Hakkında Müellefât-ı Osmâniyye" (*Sebîlürreşâd*, nr. 228, 10 Kânunusânî 1328, s. 347-348) adları altında yayımlanmıştır. I. Cihan Harbi münasebetiyle de bunları aynı iç başlıklar altında kitap şeklinde topladığı bu risâlede, kahramanlık tarihimiz üzerinde ileride meydana getirilmesini dilediği eserlere öncül olması düşüncesiyle Osmanlı tarihinden bazı kahramanlık menkıbelerini naklettikten başka cihadın faziletlerine dair Osmanlı müelliflerince yazılmış otuz sekiz eserin bibliyografyasını verir. 17. *İdâre-i Osmâniyye Zamanında Yetişen Kırım Müellifleri* (İstanbul 1335). Bursalı Tâhîr, Kırım'ın istiklâline kavuşması münasebetiyle hazırlayıp risâle haline gelmeden önce ilkin *Kırım Mecmuası*'nda (nr. 16, 12 Kânunuevvel 1334/1918, s. 288-292; nr. 17, 3 Kânunusânî 1335/1919, s. 302-309) çıkan bu çalışmasında mutasavvıf, âlim, şair, tarihçi, tabip ve riyâziyeci Kırım asıllı kırk iki Türk müellifinin hal tercümesini verir. Eserin yayımlanışı Kırımlı çevreden parlak övgü görmüştür (Ziyetullah Nüşîrvan, "Kırım Müellifleri Münasebetiyle", *Kırım Mecmuası*, nr. 19, 13 Şubat 1335/1919, s. 333-334). 18. *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul, I, 1333/1915; II/1, h. 1338/1920; II/2, r. 1338/1922; III, 1342/1924). Bursalı Tâhîr'in son ve aynı zamanda hacim ve çerçevesi bakımından en geniş çaplı kitabı olan bu əseri, yirmi yirmi beş yıl boyunca sürdür-

Osmanlı
Müellifleri'nin
I. cildinin
kapağı
(İstanbul 1333)

düğü bir çalışma ile meydana gelmiştir. Onu ilkin, 1896'da Manastır'da *Türkler'in Ulûm ve Fünûna Hizmetleri* adlı telifini hazırlarken orada ele aldığı Türkistan ve İran sahaları Türklüğünden sonra, bunun devamı ve tamamlayıcısı olmak üzere Osmanlı Türkleri'nin de müellif ve eserleriyle bu yoldaki hizmetlerini gösterecek bir risâle şeklinde tasarlamışken çalışmaları gittikçe ilerleyerek eseri en sonunda 1240 büyük sayfa tutan üç ciltlik bir külliyyat hacmine ulaşmıştır. Başlangıçta "Osmanlı Erbab-ı Kemâl ve Maârifî", sonraları ise "Mir'ât" diye düşündüğü adını *Osmanlı Müellifleri*'ne çevirmiştir. Savaşmaktan başka şey bilmez, fikrî ve ilmi faaliyetten yoksun bir kavim gibi görülmek istenen Osmanlı Türklüğü'nün çeşitli ilim ve kültür sahalarında sayıya gelmez eserler vermiş müellifler yetiştirdiğini ve engin bir kitap medeniyeti hazinesine sahip bulunduğunu maddî delilleriyle ispat etme düşüncesinden hareketle geliştirdiği bu büyük çalışmasında, eser yazmış düşünce ve sanat adamlarımızın zengin bir bio-bibliyografya ansiklopedisinin temelini koymuştur. Osmanlı Devleti'nin doğuşundan XX. yüzyılın ilk çeyreği sonuna kadar gelen bir zamanı kuşatan eser, bu devre içinde yetişmiş 1691 Türk müellifinin hal tercümesini vermektedir. Bursalı Tâhîr, Türkler'in ne kadar çeşitli ve değişik sahalarda kalem oynattıklarının daha iyi belli olması için eser sahiplerinin hal tercümelerini umumi alfabetik sıralama yerine ihtisas ve mesleklerine göre ayrı ayrı gruplandırarak göstermiştir. Böyle bir tasnifle, hal tercümelerinden 288'ini "meşâyih" dediği tasavvuf erbabı, 465'ini şer'î ve filolojik ilimlerle uğraşan âlimler, 510'unu şair ve edipler, 237'sini tarih, 84'ünü tıp ve 107'sini de riyâzî ilimler sahasında eser bırakmış müellifler meydana getirmektedir. Bunların dışında aynı şehir ve mem-

leketten yetişmiş veya aynı aileden gelmiş olmak gibi münasebetlerle bu maddelere başka müellif ve eserler hakkında yan bilgiler de ilâve edilmiştir. Buralarda söz konusu edilen müelliflerin sayısı ise 480'in üstündedir. İsimleri kaydedilen eserler 9000'i aşmaktadır. Eser sayısının 10.000 küsur olduğunu söyleyen Muallim M. Cevdet'in, ele alınan müelliflerin 4000 küsur tuttuğu hakkındaki ifadesi ("Osmanlı Müellifleri ve Zeyli Miftâh'ul-kütüb", Osman Ergin, *Muallim M. Cevdet'in Kütüphanesi*, s. 449) gerçikle bağdaşmaz. Çağdaş müelliflerden esere girebilenler ise onun telifi yahut basılması sırasında artık hayatta olmayanlardır. Kitabın coğrafyacılar dair yedinci ve son kısmı Bursalı Tâhîr'in kaleminden çıkmış olmayıp burada müstakil hal tercümesi maddeleri bulunmaksızın doğrudan doğruya coğrafya eserleri söz konusu edilir. Çok geniş bir zaman çerçevesini kuşatan *Osmanlı Müellifleri*, gelmiş geçmiş bütün müellif ve eserleri eksiksiz olarak içine almak gibi bir iddia taşımamaktadır. Bu bakımdan ona nisbetle *Sicill-i Osmânî* daha fazla müellif ismine yer verir görünürse de ondaki hal tercümeleri gayet kısa ve basit olduktan başka müelliflerin eserlerini bir bir sayıp bütünü ile göstermek gibi bir gaye de gözetilmemiştir. *Sicill-i Osmânî*'deki her çeşit insanın teşkil ettiği kalabalık ve büyük yığının *Osmanlı Müellifleri*'nin hususi surette ve topluca ortaya koyduğu kültür tablosunu görme-ye de imkân yoktur. Bursalı Tâhîr bu büyük eserini meydana getirebilmek için memuriyetlerinin de verdiği imkânlarla ilkin Balkanlar'dan başlayıp Konya'ya kadar olan kütüphaneleri bir bir dolaşmış, İstanbul kütüphanelerini de teker teker elden geçirmiştir. Ayrıca Rızâ Paşa, Ali Emîrî, Hâlis Efendi, İbnülemin Mahmud Kemal gibi büyük kitap meraklılarının seçkin hususi kütüphanelerinden faydalandıktan başka gidemediği yerlerdeki eserler hakkında da mektuplaşma yolu ile bilgi edinmeye çalışmıştır. Böylesine bir araştırma ile kaynaklarda adları görülmedik müellifler, varlıkları bilinmeyen eserler meydana çıkarmıştır.

Eserde hal tercümesi maddeleri müelliflerin ehemmiyet, şöhret ve eserlerinin sayısına bağlı olarak farklı ve değişik hacimler gösterir. Uzunca yer tutmuş olanlar yanında bilgi azlığı yahut üzerinde yeterli derecede işleme fırsatı bulunamadığından üç beş satırda kalan maddeler de eksik değildir. Daha önce

makaleler ve küçük risâleler halinde yayımladığı hal tercümeleri, *Osmanlı Müellifleri*'nin bazı parçalarını önceden hazırlamıştır. Bunlardan bir bölümünü eserine aynı çerçeve ile alırken bir kısmını kısaltarak, ifadece sadeleştirerek koyar. Gelibolulu Âlî, Kâtib Çelebi gibi şahsiyetlere oldukça geniş yer ayırmakla beraber hal tercümelerini kısa tutup eserlerin belirtilmesi yönüne daha çok değer veren bir ölçü benimsemiştir. Hal tercümeleri için, her müellifin doğum ve ölüm yeri ve tarihi ile esas mesleğinin tesbitini ve özellikle hepsinin eserlerinin tek tek belirtilmesini asgari ve vazgeçilmez bir çerçeve olarak kabul eder. Eski müelliflerimizin çoğunlukla doğum tarihleri bilinmediğinden, yaşadıkları zamanın belirlenmesi bakımından, onların ölüm tarihlerine ve mezarlarının nerede olduğu hususuna birinci derecede dikkat göstermiştir. Bu dikkat onu gittiği her yerde müelliflerin mezar taşlarını araştırmaya yönelterek kaynaklarda bulunmayan yeni ve orijinal bilgiler elde etmesini sağlamıştır. Hal tercümeleri ait oldukları fasıllar içinde alfabetik bir tertipte olmakla beraber sıralanışları *Sicill-i Osmânî*'deki gibi vefat tarihlerinin kronolojisine göredir. *Osmanlı Müellifleri*'nde hal tercümelerinden başka belirli bir konu veya bir kitap etrafında meydana getirilmiş çeşitli eserleri topluca gösteren birçok bibliyografik cetvel ve listeler de yer almaktadır. Fetva mecmuaları (II, 61-64), Beyzâvî tefsiri şerhleri (I, 334-336), *Mültekâ* şerhleri (I, 183-184), İslâm müdafaanâmeleri (II, 151-153), sefâretnâmeler (III, 189-190), tıp kitapları (III, 245-248), mûsiki ilmi üzerine telifler (III, 311), jeoloji (tabakâtü'l-arz) kitapları (III, 207-208) gibi bibliyografya cetvelleri esere ayrıca bir çerçeve genişliği ve zenginlik kazandırmaktadır. Mevlidlerden (II, 222) çiçekçilik, psikoloji (ilm-i ahvâl-i rûh) gibi sahalara kadar uzanan konular için de böyle cetveller tertip etmekten geri kalmayan Bursalı Tâhîr, tarih (III, 166-169), biyografi (III, 191-199) ve coğrafya (III, 319-325) ile ilgili telif ve tercüme eserlere ait uzun uzun listeler vermiştir. Bir tasnif gözetilmeksizin yapılmış bu son üç listede hayattaki müelliflerin de eserleri yer alır.

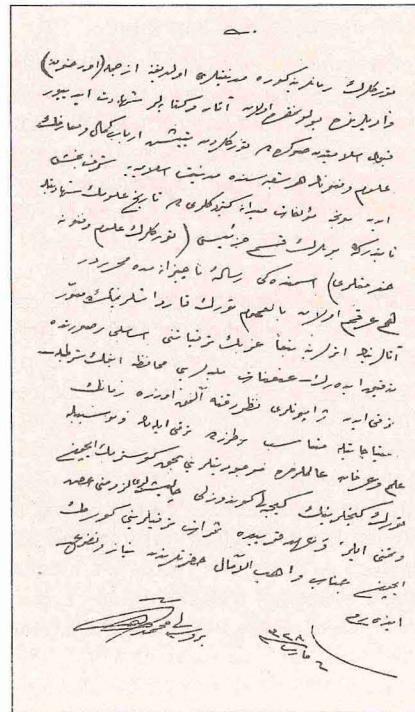
1912'de memleketimizde sahasının ilk defa büyük bir çap ve mükemmeliyette bir eseri olarak çıkacağı "Osmanlı Erbâb-ı Kemâl ve Maârifî" adı altında müjdeleyen (*Tanin*, nr. 1203, 18 Muharrem 1330 - 26 Kânunuevvel 1327 - 8 Kânunusâni 1912)

eserin, başından bir ciltlik kısmının ancak yayımlanabildiği 1915'ten 1924'e kadar bir zamanı içine alan baskısının tamamlanabilmesi dokuz yıl sürmüştür. Çeşitli kaynaklara dağılmış bilgileri toplu ve özlü şekilde bir araya getiren, doğru ve mükemmel katalogları elde olmayan kütüphanelerdeki eserleri bir bir haber veren, ülkenin İstanbul dışındaki kütüphanelerinde unutulup bir köşede kalmış kitapları bulup bildiren, bilinmeyen eser ve müellifleri tanıtan bu büyük çalışma, biyografi ve bibliyografya bakımından eşî bulunmaz bir bilgi hazinesi olarak görülmüştür. Daha önce şuarâ tezkireleri, eş-Şekâ'îk ve zeyilleriyle diğer hal tercümesi eserlerinde daima sıyrılmış bir zaman ve meslek sahası kesimi içinde kalmış bir kadroyu, XIV. asırdan başlayarak bütün asır ve kesimleriyle içine almak gibi inanılmaz ve altından kalkılmaz bir teşebbüsü ilk defa gerçekleştiren çalışması ilim âleminde duyulagelen büyük bir ihtiyaca cevap verirken Bursalı Tâhîr'e de Türkiye kadar Batı'da da zamanın en büyük Türk bibliyografya âlimi olma şöhretini sağlar. I. Cihan Harbi içinde ilk cildi çıktığında bir hadise gibi karşılanan eser, ilim ve ba-

sın âleminde geniş ve devamlı akisler doğurmuştu ("Mühim Bir Eser: Osmanlı Müellifleri", *Tasvîr-i Efkar*, nr. 5540, 9 Ağustos 1331 - 22 Ağustos 1915; [Ahmed Refik], "Osmanlı Müellifleri", *İkdam*, nr. 6652, 12 Şevval 1333 - 11 Ağustos 1331 - 24 Ağustos 1915; Hâlis [Efendi], "Osmanlı Müellifleri", *Sabah*, nr. 9328, 21 Şevval 1333 - 19 Ağustos 1331 - 1 Eylül 1915; S. [Akçuraoglu Yusuf], "Yeni Eserler: Osmanlı Müellifleri", *TV*, VIII, nr. 91, 27 Ağustos 1331, s. 2736-2738 [bu övgü dolu karşılamaya o günlerin *Tûran*, *Tercümân-ı Hakikat* ve Fransızca *Le Croissant* gazeteleri de katılır; bunların metinleri, çıktıkları sayı ve tarih belirtilmeden Muallim Vahyî tarafından aynı eser içinde s. 176-191'de verilmiştir]; Fr. Schrader, "Türkische Literaturgeschichte und Geschichtsliteratur", *Osmanische Lloyd*, nr. 86, 5 Februar 1916 [yazının bir kısmının Bursalı Tâhîr'in oğlu Bedri Tâhîr tarafından "Türk Edebiyatının Kıymeti" adıyla Türkçe tercümesi Muallim Vahyî, a.e., s. 173-176'dadır]; N. O., "Osmanische Schriftsteller" [Osmanlı Müellifleri], *WI*, IV/1-2, 1916, s. 56-57). Aynı ilgi eserin sonraki kısımları çıktığında da devam eder (Ahmed Cevdet, "Osmanlı Müellifleri, 2. cildin 1. kısmı", *İkdam*, nr. 8565, 5 Cemâziyelevvel 1339 - 15 Kânunusâni 1337 - 1921; Th. Seif, "Bursaly, Mehmed Tâhîr, 'Osmanly müellifleri', *MOG*, I/4, 1922, s. 244).

Osmanlı Müellifleri'nin, devri için taşıdığı ve büyük takdir gören meziyetleri yanında metotsuzluk, kaynaklardan gereği kadar faydalanmama, sahhta kalma gibi kolayca tenkit edilecek bazı tarafları da vardır. Yanlış ve eksikleri ayrı bir ciltte giderilmek üzere yapılacak terakitleri beklediğini söyleyen Bursalı Tâhîr'in kitabı ile ilgili üzerinde en fazla durulan kusur, basılı eserlerin baskı yer ve tarihinin, yazma eserlerin de kütüphaneye numaralarının belirtilmemesidir. Başka bir nokta ise değişik saha ve dallarda faaliyet göstermiş müellifleri tasnifte onları bu sahalardan sadece birine yerleştirirken ortaya çıkan isabetsizliklerdir. Meselâ tarih sahasına ait eserlerinin ağırlıkta oluşu bakımından tarihçiler bölümüne girmesi gereken Hezarfen Hüseyin Efendi, tıpla ilgili birkaç eserine bakılarak tabiiler kısmına konmuş, öte yandan divançesi ve *Muhayyelât*'ının eserleri içinde önde gelişinden dolayı edipler kısmında yer alması çok daha uygun düşecek Giritli Aziz Efendi, sırf bir sefâretnâmesi olduğundan tarihçiler arasında gösterilmiştir. Bazan da ay-

Bursalı Mehmed Tâhîr'in el yazısı (Fâtih Kerimof, *İstanbul Mekutubları*, Orenburg 1913, s. 438)

ni şahsın birkaç ayrı fasılda tekrar tekrar söz konusu edilmesi gibi durumlar görülür. Meselâ Gelenbevi İsmâil Efendi hem II. ciltte ulemâ faslında, hem de III. ciltte riyâziyeciler arasında yer alır (eser üzerindeki bir kısım tenkidî görüşler için bk. Muallim Cevdet, *Osmanlı Müellifleri ve Zeyli Miftâhu'l-kütüb*, s. 449-452; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 788-789). Bursalı Tâhir'in eserini meydana getirirken faydalandığı kaynaklar için verdiği liste günümüzde yeterli ve doyurucu sayılmaz. Görülmesi gereken her kaynağa ulaşamadığından meselâ *Sa-fâî Tezkiresi* gibi bir kaynaktan habersiz kalmıştır. Lâyıkıyla işlenmediği için kimi çok kısa geçilmiş, kimisi uzun tutulmuş hal tercümeleri arasındaki nisbetsizlikler, verdiği biyografilerin eski tezkirecilüğün devamı gibi görülmesine yol açan sınırlı birkaç unsur etrafında dönen dar şematik çerçevesi, bazı düzeltmeler getirmekle beraber kaynakları tenkitsizce tekrarlamakla düşülmüş hatalar, eserin söylenebilecek belli başlı kusurlarındandır. Hazırlanması ve basılması müellifin hasta ve yorgun bulunduğu bir zamana rastlayan III. ciltte bu çeşit kusurlar ve birtakım yetersizlikler kendisini daha da fazla hissettirir. Bu ciltte, daha önce gazete ve mecmularda çıkmış hal tercümesi yazılarını kullanırken, "biz bu musâhabemizde" gibi ifadelerin bile kitaba düzeltilmeden olduğu gibi geçtiği görülür (III, 87). Bu ifadenin yer aldığı makalede söz konusu edilen Gelibolulu Âlî, bir "Âlî Mustafa Efendi", bir de "Âlî Efendi" başlığı altında iki ayrı madde şeklinde girmiş (krş. III, 85 ve 86), bu yanlış eserin fihristiyle ona umumi indeks olarak tertip edilen *Miftâhu'l-kütüb*'de de aynen devam etmiştir. Sağlığı elvermediği için kitabın coğrafyacılar hakkındaki yedinci ve sonuncu faslını yazmaya imkân bulamadığı için onun yerini tutmak üzere dostu Necib Âsım'ın vaktiyle bu konuda kaleme aldığı "Osmanlılar'ın Âsar-ı Coğrafiyyesi" adlı makalesini (*Tercümân-ı Hakikat ve Musavver Servet-i Fünûn Taraflarından Gird Muhtâcine Nüsha-i Fevkalâdesi*, 1313, s. 21-22), başından ve sonundan birkaç paragrafını kaldırıp aynen nakletmiştir. Fazla olarak yapabildiği ona küçük notlar ilâve etmek, bir de coğrafya ile ilgili 171 basılı eserin tasnifsiz bir listesini vermek olmuştur.

Sahasında ilmi çalışma ve araştırmaların yok denecek kadar az ve henüz oaslangıç halinde bulunduğu bir zaman-

da meydana getirilen *Osmanlı Müellifleri*, ortaya konuluşundan bu yana hatırı sayılır derecede ilerleme ve artış gösteren incelemeler, müellifler ve eserler üzerinde birbirini takip eden monografiler, tezler, başlı başına yürütülen kütüphane ve katalog çalışmaları ile hayli zenginlik kazanmış bibliyografya bilgileri karşısında kısmen yetersiz ve yer yer düzeltilip tamamlanmaya muhtaç bir eser durumunda gözükmeyle beraber, vazgeçilmez bir müracaat kaynağı olma sıfatını günümüzde de korumaktadır. Osmanlı geçmişiyle ilgili hemen her araştırma için biyografi ve bibliyografya konusunda devamlı bir uğrak ve hareket noktası teşkil etmek bakımından gerekli ilk bilgilerin sağlanmasını kolaylaştıran bir kılavuz olarak gördüğü hizmeti, aradan geçen yetmiş yıla rağmen, onu aşip kendisinden devralan bir başka esere daha erişilememiştir. Ömrünün yarısını tutan ve Osmanlı sahası ilmi literatüründe ismi kitâbiyat sayfalarından inmeyen bu büyük çalışması ile, zengin bir kütüphane görgüsü ve eserlerle doğrudan temas sayesinde, altı asırlık Osmanlı ilim, fikir ve edebiyat hayatının bir biyografi ve bibliyografya envanterini tesbit ederek tek başına kimse yapamayacağı bir işi gerçekleştiren Bursalı Tâhir, bu envanteri daha genişletip tamamlamayı mümkün kılacak zemini hazırlamıştır. Bundan sonrası, bu çerçeveyi araştırmaların getirdiği yeni ve kontrolden geçmiş bilgilerle zenginleştirerek daha tam kılmaktır.

Osmanlı Müellifleri'nin, günümüzde biyografi ve bibliyografya dışında daha değişik ve umumi konuların ele alınmasına da yardımcı olabileceği, Türkiye'nin Osmanlı çağı kültür coğrafyasını meydana koymak üzere tek kaynak olarak doğrudan doğruya kendisine dayanılmak suretiyle yapılan şu demografik ve antropolojik araştırmada görülmektedir: Şevket Aziz Kansu, "Anadolu'da Türk Mütefekkirlerinin Coğrafi Yayılışı Üzerine Bir Araştırma" (*DTCFD*, nr. 1, Sontesrin - İlkânun 1942, s. 21-28). İndeksleri çok yetersiz olan *Osmanlı Müellifleri*'nden istifadeyi kolaylaştırmak için Selim Ağa Kütüphanesi "hâfiz-ı kütüb"ü Ahmed Remzi [Akyürek] tarafından eser adlarını da içine alan geniş bir indeks tertip edilmiştir (*Miftâhu'l-kütüb ve Esamî-i Müellifin Fihristi*, İstanbul 1928). Ancak arada bazı atlama ve eksikler olduğundan ihtiyatla kullanılmalıdır. *Osmanlı Müellifleri*'nin yeni harflerle ve dili

sadeleştirilmiş üç ciltlik bir baskısı yapılmışsa da (haz. A. Fikri Yavuz — İsmail Özen, İstanbul 1972-1975) fâhiş okuma hataları yüzünden güvenilir değildir. Eserin orijinal baskısından İngiltere'de Greg International Publishers yayınevi adına *Miftâhu'l-kütüb* ile birlikte Almanya'da 1971'de fototipi yoluyla bir baskısı gerçekleştirilmiştir.

Basılmamış Eserleri. 1. Menâkıb-ı Şeyh Hâce Muhammed Nûrûl-Arabî ve Beyân-ı Melâmet ve Ahvâl-i Melâmiyye. Bursalı Tâhir'in müridi Muhammed Nûr'un hayatı ve eserleri hakkında kaleme aldığı yetmiş iki varaklık eser, dört fasıl ve bir hâtmeden meydana gelir. İçinde Melâmilik hakkında giriş mahiyetinde umumi bilgiler de yer almaktadır. Abdülbaki Gölpınarlı'dakinden başka Konya Mevlânâ Müzesi'nde Sıdkı Hüseyin Dede kitapları arasında da (nr. 1067) adı geçen şahıs tarafından istinsah edilmiş bir nüshası vardır (Gölpınarlı, *Katalog*, III, 446; ayrıca bk. Muallim Vahyî, s. 34; Abdülbaki [Gölpınarlı], s. 357, 242. not, 231. not). Eserin ismi bazı yerlerde *Menâkıb-ı Hazretü's-Seyyid Muhammed Nûrûl-Arabî ve Beyân-ı Melâmet ve Ahvâl-i Melâmiyye* olarak da kaydedilmektedir. **2. Manastır'a Mensup Meşâyih, Ulemâ ve Şuarânın Terâcim-i Ahvâlî.** Yirmi seneye yakın bir süre kalarak yakından tanıma fırsatını bulduğu Manastır vilâyetinden yetişen kültür adamları hakkındaki bu mahallî araştırması, kendisini *Osmanlı Müellifleri*'ne götüren ciddi adımlardan birini teşkil eder. Bizzat haber verdiğine göre eserin bir nüshasını Manastır Kütüphanesi'ne hediye etmiştir. **3. Mecmûa-i Tâhir.** Çeşitli eserlerden derlenmiş tasavvuf, kelâm, ahlâk ve tarihle ilgili metinler ve bunlara ilâve ettiği açıklamaların yanı sıra kendi şiirlerini de ihtiva eden hacimli bir mecmuadır (krş. Vahyî, s. 35; Abdülbaki [Gölpınarlı], s. 329). **4. Hasaneyn Hakkında Şeref-vârid Olan Ehâdis-i Şerife ve Tercümeleri.** **5. Fezâil-i İmâm-ı Ali Hakkında Şeref-vârid Olan Ehâdis-i Şerife ve Tercümeleri.** **6. İmam Süyûtî'nin el-Ehâdisü's-şerife fi's-saltanatî'l-münife risâlesinin tercümesi.** **7. Mecmûa-i Durûb-i Emsâl-i Arabiyye ve Fârisiyye.** Türkçe eserlerde en fazla kullanılan Arapça ve Farsça seçme veciz sözleri bir araya getiren bir derlemedir (son beş eserin bugün nerede ve kimin elinde bulunduğu bilinmemektedir). Bursalı Tâhir'in bunlardan başka *Mir'ât-ı Bursa* adı altında, Bursa'nın Osmanlı fethinden son-

raki tarihi ve oradan yetişen meşhur şahsiyetler hakkında tasarladığı bir eseri daha vardır ki 1909 yılında haber verdiği bu çalışması (bk. "İlm-i Ahvâl-i Kütüb-Bibliyografi", *Hüdâvendigâr*, Bursa 1325, s. 41) gerçekleşmemiştir. Bursalı Tâhir, ilmî mahiyetteki eserlerinden başka zaman zaman "Tâhir" mahlası ile tasavvufî yolda şiirler de yazmıştır. Bunlardan bir gazeli, Üsküp Rifâî Dergâhı şeyhi Sâdeddin Sırrı ve Bursa'da Mısıri şeyhi Mehmed Şemseddin tarafından tahmis edilmiştir (Abdülbâki [Gölpınarlı], s. 329-330).

BİBLİYOGRAFYA :

Martin Hartmann, *Unpolitische Briefe aus der Türkei*, Leipzig 1910, s. 94-95, 158, 173-179, 217-218; Kâzım Nâmi [Duru], "Türkçe Sarfın Mûcidi", *TY*, y. 1, nr. 24 (5 Teşrinievvel 1328), s. 748-749; [Köprülüzâde Mehmed Fuad], "Bursalı Tâhir Bey", *a.e.*, y. 2, nr. 22 (8 Ağustos 1329), s. 768-770; Fatih Kerimof, *İstanbul Mektupları*, Orenburg 1913, s. 437-438; Muallim Vahyî, *Müslümanlık ve Türklüğü Yükseltmeye Çalışanlardan: Bursalı Tâhir Bey*, İstanbul 1335; Babinger, *GOW* (1927), s. 406-409 (trc., s. 441-444); Akçuraoglu Yusuf, "Türklük Fikri, Türkçülük Cereyanı, Türk Ocakları", *Türk Yılı*, İstanbul 1928, s. 366-369; Osman Nuri Ergin, *Muallim M. Cevdet'in Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi*, İstanbul 1937, s. 23, 392-398; Muallim M. Cevdet, "Osmanlı Müellifleri ve Zeyli Miftâhu'l-kütüb ve Esâmi-i Müellifin Fihristi", *a.e.*, s. 449-453; Abdülbâki [Gölpınarlı], *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul 1931, s. 328-330, 357; Kâmil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Genel bl. nr. 4519, IV, 249; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi* (1970), s. 788-789; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi* (1973), s. 446-447; Banarlı, *RTET* (1978), II, 1078 (Ferâizcizâde Osman Fâiz ile Hüseyin Vassâf'ın, Bursalı Tâhir hakkında kendisi daha hayatta iken ayrı ayrı kaleme aldıkları ve Muallim Vahyî'nin de eserinde istifade ettiği iki risâle varsa da bunlar görülememiştir). Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr*'ında [Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2307, s. 90] bu risâlesinden dolayı "Bursalı Tâhir" maddesinde pek kısa bilgi vermekle yetinir.

ÖMER FARUK AKÜN

BURSLAN, Kivâmüddin

(1889-1956)

Son devir din âlimlerinden.

Kazan'da doğdu. Babası Mehmed Nur Efendi, annesi Tavli Server Hanım'dır. Kivâmüddin burada başladığı tahsiline 1911'de Medine'de devam etti. Tefsir, hadis, fıkıh ve Arap edebiyatı okuyarak her birinden icâzet aldı. 1916'da İstanbul'a giderek Medresetü'l-mütehasssîn'e girdi ve burayı da bitirip mezuniyet ruûsunu kazandı (1922).

Eylül 1927'de İstanbul vâiz adayı olarak ilk memuriyetine başladı, Mart 1928'de bu göreve asâleten tayin edildi. 1929-1940 yılları arasında İstanbul Üniversitesi (Dârülfünun) Edebiyat Fakültesi Türkîyat Enstitüsü'nde asistanlık yaptı, bir süre de üniversitenin tercümanlık görevini yürüttü. Dârülfünun'un lağvı üzerine 1940'tan itibaren Diyanet İşleri Başkanlığı zat işleri tedkik memurluğu görevinde bulundu. Ahmet Hamdi Akseki'nin Diyanet İşleri başkanlığı döneminde müşavere heyeti tedkik memurluğuna, ardından da aynı heyette üyeliğe tayin edildi (17 Nisan 1945). Bu görevde bulunduğu sırada gözlerinin çok az görmesine rağmen üye arkadaşı Hasan Hüsnü Erdem'le birlikte Nevevî'nin *Riyâzü's-sâlihîn* adlı eserinin Türkçe'ye çevrilmesinde büyük hizmetleri oldu. Gözlerinin görmemesi ve bazı hastalıkları dolayısıyla Diyanet İşleri Başkanlığı Müşavere ve Dinî Eserler İnceleme Kurulu üyesi iken Ağustos 1955'te emekliye ayrıldı. 26 Nisan 1956'da Ankara'da vefat etti ve Cebeci Asrı Mezarlığı'na defnedildi.

Sahasında iyi yetişmiş bir ilim adamı olan Kivâmüddin Burslan dinî ilimler kadar müsbet ilimlere de vâkıftı.

Eserleri. 1. *Riyâzü's-sâlihîn ve Tercesmesi* (Ankara 1949). Açık ve sade bir dille yapılan bu tercüme üç cilt olup ilk iki cildi Hasan Hüsnü Erdem'le müştereken hazırlamış, rahatsızlığı dolayısıyla üçüncü cildin tercümesine katılamamıştır. Önce cüzler halinde basılan ve büyük ilgi gören eserin daha sonra birkaç baskısı yapılmıştır. 2. *Ta'dîl* (Şumnu 1339/1923). Medreselerin ve din âlimlerinin lüzumuna işaret eden elli sayfalık bir risâledir. 3. *Büyük Türk Feylesofu Uzluk Oğlu Fârâbî'nin Eserlerinden Seçme Parçalar* (İstanbul 1935). Fârâbî'nin Mısır'da basılan çeşitli eserlerinden bazı bölümlerin tercümesidir. 4. *Fârâbî* (Hilmi Ziya Ülken'le birlikte, İstanbul 1940). Fârâ-

bî'nin Hindistan'da yayımlanan dokuz risâlesinden yapılan tercümedir. Ayrıca Fârâbî'nin hal tercümesi ve felsefesine dair önemli bilgiler ihtiva etmektedir. 5. *Irak ve Horasan Selçukluların Tarihi* (İstanbul 1943). İmâdüddin Kâtib el-İsfahânî'nin Bündârî tarafından kısaltılan *Zübdetü'n-nuşra ve nuḥbetü'l-ʿuşra* adlı eserinden M. Th. Houtsma'nın *Histoire des Seljoucides de L'Iraq, Par al-Bondârî, d'après Imad -ad-din al-Kâtib al-Istahani-Texte arabe publié d'après les MSS d'Oxford et de Paris* (Leiden 1889) adıyla neşrettiği metnin Türkçe'ye tercümesidir.

Burslan'ın değişik konularda tercüme ve telif birçok makalesi de vardır. Bunların başlıcaları şunlardır: 1. "İmam Ahmed'in Bir Eseri—İslâm'ın En Kadîm İki Mezhebinin Münakaşası" (mecmuanın fihristinde bu makale "İmam Ahmed b. Hanbel'in Bir Eseri, Eserin Tarihi Kıymeti, Kitâb-ı Reddül-Cehmiyye ve'z-zenâdîka" adıyla yer almıştır, *DİFM*, sy. 5-6 [Haziran 1927], s. 278-327). Makale, Ahmed b. Hanbel'e ait *er-Red ʿale'z-zenâdîka ve'l-Cehmiyye* adlı eserinin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlı (Revân Köşkü, nr. 510/4) bir mecmuada bulunan nüshasının tercümesidir. Mütercim adı geçen mecmuanın 313-327. sayfaları arasında bu metnin tıpkıbasımını da vermiştir. 2. "Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'nin Bâbü'l-ebvâb Ahâlisine Yazdığı Mektup" (*DİFM*, sy. 7 [Kânunusânî 1928], s. 154-176; sy. 8 [Mart 1928], s. 50-280). Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'nin ilmî şahsiyetine dair bir giriş, Eş'arî'nin *Bâbü'l-ebvâb* adlı risâlesinin metniyle bu risâlenin tercümesinden meydana gelmektedir. 3. "Nehc-ül-Ferâdis'ten Derlenen Türkçe Sözlük" (*TM*, IV [İstanbul 1934], s. 169-250). Ayrıca kendisi "Tâlim Sicili"nde, "Res Kavminin Dinine Dair Bir Yazı" başlığını taşıyan ve Azerbaycan adlı mecmuada yayımlanan bir makalesi daha bulunduğunu bildirmektedir.

Kivâmüddin Burslan'ın sicil dosyasından öğrenildiğine göre yayımlanamamış bazı tercümeleri de vardır. 1. *Dürer-i Kâmine'de Türk Ricâli ve Meşâyihî*. İbn Hacer el-Askalânî'nin VIII. (XIV.) yüzyıl ricâline dair yazdığı *ed-Dürerü'l-kâmine* adlı eserinde isimleri geçen Türk devlet ve ilim adamlarının biyografilerinin tercümesidir. Bu tercüme Türkîyat Enstitüsü Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. 2. Bîrûnî'nin *Tahkîk mâ li'l-Hind* adlı eserinin tercümesi. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'ndedir. 3. Bîrûnî'nin *Tahdîd-*

Kivâmüddin
Burslan

